

Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromede na temelju izvora iz Zbirke Novak

Mlinarić, Dubravka

Source / Izvornik: **Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2000, 32-33, 409 - 419**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:872170>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 3.0 Unported / Imenovanje-Nekomercijalno 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromede na temelju izvora iz Zbirke Novak.

Prilog se bavi pitanjem višestrukosti i različitostima u načinu kartografskih prikaza pejzaža i percepcije ekoloških ambijenata Triplex Comfiniuma.

Uvod

Razvitak prostora, sustjecanja i kolizije različitih interesa na konkretnom geografskom teritoriju nužno je vrlo heterogen i višestruko složen. Kakvi god bili međusobni odnosi susjednih država, šire područje njihovog dodirivanja nije “sterilno- jednoznačan” prostor u smislu nepropusnosti granica te fosilizacije upravnih, jezičnih, vjerskih, gospodarskih, vojnih, a poglavito kulturalnih obrazaca u pojedinom imperijalnom upravno-administrativnom segmentu.

Tako i prostor trojne granice Triplexa pokazuje obilježja šireg područja ljudskoga života i suživota, stanovanja, ratovanja i komunikacije u najširem smislu. Vojno-političkim turbulencijama vezanim uz turska osvajanja i austrijsku ili mletačku rekonkvistu predisponiran je prirodni ali i kulturni pejzaž te sama ljudska aktivnost.

Promatrajući kartografsko percipiranje prostora Tromede u ranom novom vijeku vidljive su distinkcije vezane, prije svega, uz poznavanje kartografskih vještina, geografske i političke stvarnosti na terenu ali i pitanje političke, ideološke kartografske intencije, koje potom u obliku fizičkih i društvenih elemenata realiteta kartografi bilježe u kartografskom obliku. Tako dobivamo cijeli niz prirodno-geografskih i društveno-povijesnih kartografskih podataka: orografskih, hidrografskih, vegetacijskih, pedoloških, arhitektonskih (fortifikacijski ambijentalni elementi) te kulturalnih poput vjerskih ili lingvističkih (vidljivih u toponimastici). Njihovo prožimanje pokazuje ekološku transformaciju prostora, kako urbanih tako i agrarnih.

Definiranje problema

Primarna nam je zadaća promotriti višestrukost i različitost modaliteta kartografskih prikaza prirodnog pejzaža i percepcije ekoloških ambijenata uopće. Pri tome nas zanimaju fizički elementi karte, poglavito učestalost i dinamika njihovog pojavljivanja i tehnike ucrtavanja, te kartografsko-ekološki stereotipi ranog novog vijeka, ukoliko oni uopće

postoje. Zbog sitnih mjerila¹ odabranih karata (1: 1 800 000 – 1: 15 000 000) zanimljivo je pogledati koja orohidrografska ekohistorijska obilježja bilježi kartografska imaginacija. Da bi se raznovrsni interesi kartografa i nacionalnih kuća i raznolikost prostornih predodžbi Tromeđe ilustrirali promatrani su isječci odabranog uzorka zemljovida. Na osnovu istog uzorka za ovu su prigodu izrađene i određene tipologije orohidrografskih i vegetacijskih kartografskih pojavnosti.

Nemoguće bi bilo i nemamo intencije davati jednoznačne odgovore o uzrocima nastanka i razvoja upravo takvih kartografskih prikaza, ali ćemo ih pokušati staviti u vremenski i prostorni kontekst njihovog nastanka.

Aspekti konkretnog promatranja kartografskih interpretacija hidrografije i orografije geografskog trokuta tromeđe Senj-Zadar-Bihać u razdoblju ranog novog vijeka (17. i 18. stoljeća) oblikuju ovaj rad kao niz mikrohistorijskih “case-studies”- a². Iako segmentarno u svojoj prirodi, promatranje spomenutih kartografskih elemenata u korelaciji je i potvrđuje globalne teorije prostorne transformacije Triplexa s aspekta antropohistorijske geografije, koje zaokupljaju interes sudionika ovog projekta. Izostavljeni su kartografski prikazi novovjekovnog 16. stoljeća, obzirom da su to bili počeci kartografiranja i da su u većoj mjeri odraz umjetnikovih artističkih sklonosti a ne informacija o ekohistorijskim obilježjima prostora. Istodobno su radovi tog ranijeg razdoblja još uvijek prežetak prethodne faze kartografske imaginativne produkcije, koji su se s razvitkom kartografije u procesu dugoga trajanja zadržali i inkorporirali u radovima 16. stoljeća.

Druga polovina 18. i 19. stoljeća predstavlja sasvim novu etapu kartografskih percepcija, temeljenu na novim matematičkim i geodetskim znanjima, tehnikama i mjerneičkim zahvatima te na pojavi tematskih karata. Stoga ćemo zemljovide toga vremena promotriti samo radi usporedbe s prikazima ranijih stoljeća.

Kartografska građa

U izboru kartografskih izvora kojim ćemo se ovdje poslužiti pokušali smo uvesti dodatnog “svježeg” materijala tražeći obrasce poznate iz institucionalnih kartografskih zbirki Hrvatske, poput Zbirke HDA, Zbirke NSB i Zbirke Povijesnog muzeja Hrvatske u jednoj privatnoj zbirci. Radi se o kolekciji liječnika Drage Novaka. Zbirka Novak je brojčano relevantna jer sadrži ukupno nešto više od petstotinjak zemljovida, gotovo u potpunosti hrvatskih zemalja u širem smislu. Kako cjelovitog kataloga te kolekcije nema građa se privolom vlasnika koristi separatno.

Za ovo izlaganja izabran je uzorak od 11 reprezentativnih zemljovidnih karata ranog novoga vijeka (6 karata iz 17. stoljeća, 4 karte iz 18. stoljeća i 1 za prezentaciju kartografskih noviteta 19. stoljeća) koje obuhvaćaju dva stoljeća konkretnog prostora Tromeđe u kontinuiranom slijedu.

Provenijencija zemljovida i generalne odrednice geopolitičkog razvoja prostora Tromeđe

Izabrani su povijesni zemljovidi različitih provenijencija a gledano po stilističkim rješenjima ili još važnijem poznavanju činjenica u konkretnim ambijentima, njihovom odabiru i hijerarhiji autore možemo svrstati i na tri (odnosno dvije) imperijalne strane.

¹ Onovremeni zemljovidi prikazuju prostor u nejednolikom umanjenju odnosno autori nisu dosljedni jedinstvenom mjerilu. Tako npr. na Cantelijevu zemljovidu (Z 2) možemo na osnovu distance Zadar-Obrovac izračunati brojčano mjerilo cca 1: 3 500 000, dok na istom zemljovidu udaljenost Zagreb-Karlovac odgovara karti mjerila cca 1:4 000 000.

² Istraživanja manjih teritorijalnih jedinica, Crkvenčić-Malić, 1988., 15.

Brojčano dominiraju zemljovidi austrijske (zemljovid br. 8,9,10) i venecijanske (Z 2,3) nacionalne tradicije uz određen broj kartografskih uradaka nizozemskih majstora (Z 1) te radova njemačke (Z 5,11) i francuske (Z 4,6,7) provenijencije.

U Zbirci nema osmanskih kartografskih izvora, tj. percepcije prostora s turske strane, upotpunjenih orijentalnom paleografijom, vjerojatno zbog poznate osmanske orijentacije narativnim izvješćima i njihovoj pisanoj formi.

Kronološki gledano, zemljovidi 17. stoljeća su primjerci kartografskih stremljenja ranog novog vijeka, nazvanog korografija ili deskriptivna kartografija kao odraz humanizma i renesanse na kartografsko percipiranje³. U toj predgeodetskoj⁴ eri deskriptivne kartografije i shvaćanja prostora uopće, reotkrivaju se stare antičke tradicije i uvode kartografske inovacije.

Istodobno je interes pojedinih kartografskih nacionalnih kuća ili tradicija “zlatnog doba kartografije” bio u produkciji i tržišnom probitku vlastitih izdanja barem jednako zastupljen kao i želja za što točnijim predočavanjem prostora i egzaktnom informativnošću. Stoga se tražila estetska ljepota i dekorativnost, koja je često bila važnija i od same uporabne vrijednosti.

Jedan od čimbenika kartografske uvjerljivosti je i ovladavanje kartografskim vještinama, tehnikama te dostupnost inovacija kao i opće geografsko poznavanje prostora. U posljednju kategoriju ulazi i uvažavanje geografskih i/ili kartografskih autoriteta. Uzori se slijede bez kritičke prosudbe, a kako je rad na samom terenu još rijetkost, kritičnosti u većoj mjeri ne može niti biti. Primjer tomu su i dobro nam znani kartografski slučajevi podvojenost nazivlja (Z 7) i lokacija Agram-Zagreb (Z 2, 4, 6) ili utjecanja ponornice Like u Jadransko more (Z 2,4,6).

Nacionalne kartografske škole mogu se identificirati i razlikovati prema svojim specifičnostima⁵, uz distinkciju i uvažavanje artistske ekspresivnosti kartografa-umjetnika i potrebe za kartografskom preciznošću i informativnošću kartografa-geografa, nevezano uz raznorazne obrasce njegove sredine. Pritom valja razlučiti nacionalno poimanje 17. stoljeća od današnjeg, a ovdje ćemo ga vezati uz dominantne narodnosne kulturne obrasce i političko ozračje. Distribucija i prevlast pojedinih nacionalnih kuća ima kronološki tijek, ali interes je poticao i druge, ne toliko dominantne tradicije pojedinog vremena da se bave tim prostorom.

Signifikantan je broj zemljovida autora mediteranskog kulturnog kruga, iz Italije ili Francuske, koji su se pretežito bavili izoliranim i plovidbenim kartama s prikazom uskog pojasa unutrašnjosti jer su to poznavali i bilo im je dostupno kao imperijalni posjed. Nije stoga samo intelektualna glad i znatiželja nagnala autore poput Cantellija (Z 2 i 3) na prikupljanje podataka na terenu u pograničnoj zoni, već i potreba poznavanja terena na koji se ekspanzija politički i ekonomski. Nijemci (Z 5) i Nizozemci (Z 1) bavili su se isto tako obalom. Oba spomenuta primjerka su ideološki obojena i prikazuju venecijanske posjede zadarskog priobalja kao dio Dalmacije. Time su oni dio povijesne cjeline s

³ Kronološka podjela kartografiranja po Sančević, 1991., 21.

⁴ Onovremene “topografske karte” nisu rađene na temelju preciznih terenskih mjerenja već kao kompilacije dotadašnjih, za to vrijeme relativno preciznih i detaljnih, karata temeljenih na opisima. Usprkos tome, visok je stupanj njihove aproksimacije stvarnosti ukoliko znamo da njihovi autori nisu poznavali moderne kartografske metode. Sančević, 1991., 19.

⁵ Neki su istraživači, poput Zdravka Sančevića, izričito protiv podjele karata prema nacionalnoj provenijenciji, navodeći kako daroviti pojedinci različitih narodnosti djeluju izvan vlastitog kulturnog kruga, najčešće vezano uz mjesto školovanja. Ibid, 1991., 22.

Hrvatskom, pa se shodno tome i pravo po kojem Hrvatska ulazi u austrijski posjed proteže i na Dalmaciju.

Njemački i austrijski autori bave se pak više unutrašnjošću, i to počevši od 18. stoljeća, kada i preuzimaju primat u europskoj kartografskoj produkciji, vezano uz strateško izviđanje, mjerništvo i potrebe nastanka preciznijih karata za obranu od Turaka. Specifična vojna kartografija razvija se u vojne svrhe tek nakon Bečkog rata 1683.-1699. i stoga je ograničena na uski krug zbog svoje povjerljivosti. Bečka kartografija u 18. stoljeću inaugurira staru trijagulacijsku metodu topografskih premjera u okviru reformnih merkantilističkih poteza Dvora što dovodi do unifikacije zemlje jozefinskom izmjerom 1764.-1787.

Što se tematskog diferenciranja promatranih zemljovida tiče, oni su kroz 17. i djelomice 18. stoljeće prvenstveno opći i generalizirani, obzirom da se izrada tematskih karata javlja tek kasnije. Unatoč tome, takvim generalnim kartama često dominiraju specifični sadržaji poput političko-administrativne podjele (Z 1,2,3,4,6,7,8,9,10) ili prometnih sadržaja (Z 8,9,11). U Zbirci Novak relativno je mali broj karata krupnijeg mjerila, osim starijih renesansnih i baroknih planova bitaka i veduta, koji su ionako kombinacija panoramskog zemljovida i vedute, a katastarskih karata nema.

Metodologija analitičke usporedbe pojavnosti orohidrografskog inventara

Komponente koje se razlikuju na pojedinim modalitetima prostora novovjekovne kartografije kojima ćemo se ovdje baviti su odabir i način prezentacije fizičkih elemenata ekohistorijskog prostora.

Dinamika, distribucija i zastupljenost fizičko-geografskih elemenata kartografskog sadržaja sagledavaju se kroz komparaciju karata prema orografskom, hidrografskom, vegetacijskom i pedološkom inventaru. Pritom na najvećem broju zemljovida dominiraju orohidrografski elementi i njihovi odnosi, dok se vegetacijski još uvijek upotrebljavaju pretežito u dekorativne svrhe a pedoloških nema zbog generalne namjene karte. Na izabranim zemljovidima ćemo prije svega promotriti odnos kopnenog i pomorskog fizičkog inventara i njegovo poznavanje, zatim varijacije prikaza kopnene hidrografske mreže, orografske informacije i njihovu dinamiku.

a) Kopneni zemljovidni nasuprot pomorskim kartama

Već na prvi pogled možemo razlučiti pomorske karte od zemljovida kopnene unutrašnjosti (Z 1 nasuprot Z 4), ne samo prema prostoru koji prikazuju već na osnovu poznavanja tog prostora i preciznosti u njegovom bilježenju. Pritom svakako valja uzeti u obzir kartografsku imaginaciju i umjetničko-estetsku komponentu ranonovovjekovnih radova.

Kod Janssonijusa (Z 1) se vidi tradicionalan nizozemski interes za more, oslonjen na mediteranske obrasce i francuske autoritete⁶ ali i za nizozemsku renesansnu dekorativnost i sklonost estetskoj kićenosti, poglavito na primjeru kartuše. Nasuprot tome Du Valov (Z 4) interes je usmjeren na političke granice unutrašnjosti a ne na reljef, najvjerojatnije zbog tržišne vrijednosti karte koja je ponekad favorizirala političku informiranost te relativno zapostavljala plovidbenu vrijednost. Stoga je njegov otočni niz prikazan samo u kon-

⁶ Na utjecaje iz Francuske i na želju za plasmanom na spomenuto tržište ukazuje činjenica da se na poledini nalazi tekst na francuskom jeziku.

turnim naznakama, bez detalja reljefne dinamike. Francuski su kartografski predlošci općenito slijedili nizozemske uzore pa i preuzimali greške⁷. Takva je nepouzdanost prikaza obale na francuskim kartama zamjetna do početka 18. stoljeća i početaka suradnje s Talijanima Cantelijem i Coronellijem.

Nasuprot razlikama na spomenutim zemljovidima, čiji su autori iz tradicionalno pomorskih zemalja, zanimljivo je vidjeti čemu autori srednjoeuropskog kulturnog kruga daju prednost. Na Reillijevom zemljovidu nastalom krajem 18. stoljeća (Z 9) otočni je reljef zapostavljen i prikazan samo u konturama ali iz drugog razloga. Autor je zainteresiran za kopnenu unutrašnjost iz strateških razloga i ne prikazuje detaljno obalni prostor o kojem vjerojatno ne zna dovoljno da bi se upustio u njegovo kartiranje.

b) Kopnena hidrografska mreža

Nasuprot izrazite preciznosti francuske kartografske tradicije u prikazu hidrografije na zemljovidu De L'Isle (Z 7) i Sansonova zemljovida s najaglašenijom kopnom hidrografijom (Z 6) stoje zemljovidi drugih nacionalnih kuća i drugačijih interesa. Nijemac (Z 5) Merian izrazito naglašava hidrografiju Zrmanje i Krke i time prioritet daje geostrateškom i gospodarskom značenju rijeka⁸ ali prezentira i dostignuća svoga vremena. Iz tih usporedbi vidljivo je koliko se u dvadesetak ili čak sedamdesetak godina, koliko je proteklo između nastana Merijanova, Sansonova i De L'Islova zemljovida, kartografske tehnike mogu unaprijediti i vizure izoštriti.

c) Reljefna dinamika

Na osnovu podataka vidljivih na spomenutih 11 zemljovida reljef nije vjerodostojno i ujednačeno prikazan već pokazuje stanovita odstupanja od danas poznatog. Ti odmaci su prije svega projekcija vremena u kojem su nastali, znanja koja su kartografi posjedovali i tehnika koje su im bile dostupne. Pritom se poštuju određeni kartografski obrasci prikazivanja orografskog sadržaja, koji se pak mijenjaju analogno s kronološkim promjenama kartografskih tehnika. Obzirom da se specifične reljefne obavijesti nalaze na većem broju zemljovida mogli bismo ih nazvati kartografskim orografskim stereotipima, da ih ne negiraju istodobni drugačiji pristupi prostoru i drugačije obavijesti o istom sadržaju.

Da bismo mogli slijediti različite obrasce prikaza reljefa i prostornih modaliteta izrađene su tipologije na izabranom uzorku karata. Pritom smo posebnu pozornost usmjerili na kronološki razvoj kartografskih tehnika ucrtavanja dinamike reljefa, dojam prostora koji primjena određenih tehnika ostavlja, interese kartografa, namjenu samog zemljovida te autorovu spoznaju o prostoru i orografsko nazivlje u skladu s tom spoznajom.

1) Kronološka distinkcija različitih tehnika kartografske produkcije

Različite pojavnosti reljefa svakako treba staviti u kontekst onovremenih tehničkih mogućnosti i obrazaca prikazivanja prostora.

⁷ Pandžić, 1988., 72.-74.

⁸ Predimenzionirani tokovi rijeka Zrmanje i Krke u odnosu na kopneni prostor na Merijanovoj karti navode nas na zaključak da su ih je autor smatrao barijerom prometnim ili gospodarskim komunikacijama, ili pak implicira na onovremeno gospodarsko iskorištavanje vodenih tokova. No i autorova saznanja o stvarnim dimenzijama rijeka u to vrijeme su vrlo upitna.

TIP 1. Tako Merijan 1647. godine (Z 5) primjenjuje metodu ucrtavanja pojedinačnih krtičnjaka-utvrda, koje su sjenčane s jugoistoka. Ti krtičnjaci su “krivo” kartirani ili se nalaze na proizvoljnim mjestima, ne kolidirajući s stvarnim pružanjem reljefa koji se u proteklih 350 godina nije značajno mijenjao. Zanimljivo je da sva strateški važnija naselja i gradove Merijan ucrtava na samom vrhu uzvišenja, time im naglašavajući obrambenu funkciju iako svi oni nisu bili na takvom položaju.

TIP 2. Šesnaest godina kasnije Du Val (Z 4) ucrtava gorske lance (Malu Kapelu, Plješivicu, Velebit) poput shematiziranih gorskih ulančanih krtičnjaka, očito shvaćajući da se ne radi o usamljenim uzvisinama već o planinskim sustavima većih dimenzija pa im takvo značenje i pridaje na karti.

TIP 3. Četrdesetak godina nakon Merijana, Reilly koristi mnoštvo proizvoljno i shematski ucrtanih usamljenih krtičnjaka (Z 8), čime naznačava bogatu reljefnu dinamiku ali i planinsku prirodu rubnih krajeva Like, vidljivu iz ulančanih nizova Male Kapele, Velebita i Plješivice (Z 9).

TIP 4. Du Valov suvremenik Sanson (Z 6) je potpuno nezainteresiran za dinamiku reljefa i njegov izostanak daje privid plješivičko-dinarskog zaleđa kao nizinskog platoa. Time se kronološka pojavnost reljefnih modaliteta dodatno usložnjava ne samo vertikalno u vremenu nego i horizontalno.

Izostanak reljefa na zemljovidu ponekad je uzrokovan krupnim mjerilom, kao na primjeru Cantellijevog zemljovida (Z 2) iz 1684. godine.

TIP 5. Da bismo dobili sliku napredovanja tehnika prikazivanja prostora koristit ćemo se zemljovidom broj 11. Kipferling na početku 19. stoljeća koristi novu metodu šrafura kojom ucrtava i snažno naglašava orografsku slojevitost i dinamiku, stvarajući doživljaj različite kvalitete prostora za život i gospodarenje.

Primjenjujući različite kartografske tehnike ucrtavanja kartografskog orohidrografskog inventara postiže se različit doživljaj prostora. Već je spomenuta primjena krtičnjaka ili šrafiranja koja je svakako ovisna o kartografskoj vještini i dostupnosti novih znanja pojedinom kartografu. No velik upliv na konačan izgled karte svakako ima i namjera kartografa vezana uz namjenu zemljovida.

2) Interesi i namjera kartografa te namjena samog zemljovida

Od 18. stoljeća zemljovidi postepeno počinju sadržavati specifične sadržaje, a uz generalne geografske obavijesti nalazimo i prvotne tematske elemente karte. Najvažniji je prometni inventar vezan uz orografiju, kao što su planinski prijelazi, tjesnaci i prosjeci, koji imaju strateško-geopolitičko-vojnu i gospodarsku vrijednost.

No i zemljovidi ranijeg razdoblja, osim generalnog inventara sadrže neke specifične, gotovo tematske obavijesti. Tako npr. izrazito minoriziranje važnosti orografije možemo naći na zemljovidu (Z 6) Nicolasa Sansona⁹, dok na svojem zemljovidu Kipferling (Z 11) pokazuje interes za orografiju pa njegova karta odaje dojam Like kao platoa okruženog lancima Plješivice i Velebita.

3) Orografske spoznaje o prostoru i orografska toponimija

Određene orografske komplekse nisu svi kartografi jednako doživljavali, predočavali i nazivali. Zanimljivo je na primjeru Velebita vidjeti na što se naziv uopće odnosi te kolikim su ga doživljavali i koliko im je njegov izgled i dimenzije bio bitan.

⁹ Već je spomenut Sansonov prioritetni interes za kopnenu hidrografiju.

Razumljivo je da je smjer njegovog protezanja najvjerodostojnije prikazan na naj-recentnijem Kipferlingovom primjeru (Z 11) iz 19. stoljeća.

U ranijim ga razdobljima nazivaju Morlakijom¹⁰ (Z 1,2,5,6,8,9), ali ga prikazuju bez reljefne dinamike odnosno gorja (Z 2,4,5) što nazivu daje samo teritorijalni odnosno regionalni smisao, a ne značenje oronima.

Ponegdje se za današnji prostor Velebita rabi više naziva. Na Schützovom zemljovidu (Z 10) planinski sustav nosi naziv Velebit ali samo do Karlobaga, odakle se sjevernije proteže Kapela.

d) Vegetacijski kompleksi

Cijela Lička zavala spada u mlađe nabrano gorje iz razdoblja krede-tercijara kojom prolaze najvažnije rasjedne linije i to na mjestu gorskih ulančanih masiva. Također se miješaju sredozemna vlažna i umjerena kontinentalna klima i tri biljna pokrova: sredozemna šuma i šikara, bjelogorična i mješovita šuma s crnogoričnom i mješovitom šumom¹¹.

Na promatranim zemljovidima sadržaji takve vrste su tematski marginalizirani, prikazani su vrlo oskudno ili su posve izostavljeni (Z 2,6,7,9,10). Gdje su pak prikazani, stječe se dojam da je njihova namjena prije svega dekorativna ili se koristi u svrhu popunjavanja nepoznatih terena za koje autor nije imao drugog sadržaja.

Ipak je moguće uočiti stanovite geografske iznimke i preciznosti. Inzistira se na prikazu močvarnih terena i vegetacije uz vodene komplekse u okolici Nina (Z 1) čak i ako su takvi prirodni oblici rijetki zbog poroznosti i krševitosti tla. Ipak, komparacija s ostalim izvorima¹² navodi nas na zaključak da se radi o lokalitetu Bokanjačko Blato u blizini Miljašić Jaruge odnosno potoka koji teče u smjeru istok-zapad, između Nina i zadarskog zaleđa.

Vegetacijski sadržaj je ovisno o kvaliteti (biljnoj vrsti), kvantiteti (količini jedinica biljnog pokrova) i distribuciji shematiziran na više načina, na osnovu čega je izrađena tipologija njegovog pojavljivanja. Tako je biljni pokrov na promatranim zemljovidima prikazan na jedan od navedenih načina:

- a) - usamljenim drvećem sjeverno od Kupe - (Z 3)
- nakupinama drveća u okolici Obrovca - (Z 4) i nakupinama raslinja oko Severina i Karlovca (Z 11). Pritom se na Du Valovoj (Z 4) karti brojčani omjeri obraslih prostora razlikuju od mjesta do mjesta, upućujući na kvantitativne dimenzije prostora prekrivenog vegetacijom.
- makijskim nakupinama u Kotarima (*Boschi*) sjeverno od Nina i u okolici Skradina (Z 5)
- močvarnom trstikom u dubljem zaleđu i arborescentnim kulturama u neposrednom zaleđu Zadra (Z 1)

e) Pedološke obavijesti čitljive sa starih zemljovida

Pedološki sastav promatranog prostora Tromede¹³ čine planinska skeletna tla u cijeloj Ličkoj zavali s osamljenim podzolastim poljima dok se južno od Zrmanje i Velebita pruža goli krš s pjegama crvenice prošaran nerazvijenim tlama u flišu.

¹⁰ Naziv se u povijesnoj terminologiji kao i na spomenutim kartama koristi kao hidronim, oronim, etnonim i sinonim za kulturni krug.

¹¹ Podaci preuzeti iz tabela *Geološka karta i Struktura*, Geografski atlas, 1982., 25, 37.

¹² Valčić, 1952., 104.

¹³ Geografski atlas, 1982., tabela *Tla i šume*; 40.

O poznavanju pedoloških osobina terena koji je kartografiran više podataka dobivamo izostankom kartografskih informacija nego njihovom identifikacijom.

Te kartografske ekološke fizičke elemente karte upotpunjava i društveno-gospodarski sadržaj kao što je geografsko nazivlje¹⁴, kako naselja tako i teritorijalne podjele, konkretne ljudske naseobine te njihova klasifikacija u prostoru, brojčani omjer, distribucija te vjerska ili imperijalna pripadnost ili “obojenost” čitljiva sa starih zemljovida.

Dodatno su interesantni ti isti areali ukoliko predstavljaju iz drugih povijesnih izvora (viaggi, dnevnici, putopisi) poznate zasebne komplekse *terrae desertae*. Sama podgrađa odnosno gradski kotarevi su u određenom odjeljku promatranog razdoblja bili potpuno poharani ali zemljovidi ih devastiranima ne prikazuju iz političko-ideoloških razloga, uljuljkujući vlastite autore i živalj zemalja koje prikazuju u virtualnu stvarnost u vrijeme realne turske opsade i pustošenja ili jednostavno ne poznavajući realno stanje.

Umjesto zaključka

I na kraju nam valja reći da se na osnovu višestrukog iščitavanja karata i njihove komparativne analize, posebno fizičkih elemenata poput orografije, hidrografije i vegetacije primjećuju određeni kartografski obrasci. Oni su vezani prije svega uz razvoj kartografskog poznavanja terena, tehnika ucrtanja u kartu i dostupnost geografskih informacija s područja sustjecanja triju imperijalnih interesa kartografu. Pri tome su pojedine tradicije determinirale konačne zemljovide prije svega kartografskim uzorima i izvorima informacija različitih provenijencija te kulturnim ozračjem. Generalno gledavši talijanski, poglavito venecijanski kartografi su bolje poznavali jadransku obalu, dok su srednjoeuropski interesi bili usmjereni na krajišta, linije razgraničenja i nastanak preciznih terenskih karata graničnog prostora. Uporaba matematičkih i geodetskih mjerenja i izviđanja davala je njemačkim i austrijskim kartama 18. stoljeća još veću vjerodostojnost, ali vojnostrateška svrha nastanka učinila je takve zemljovide strogo povjerljivim i rijetkima.

Modaliteti prostora Tromeđe, vidljivi s 11 izabranih ranonovovjekovnih zemljovida iz Zbrike Novak, nisu rađeni u istoj tehnici niti ne kolidiraju sadržajno ali su determinirani prostornim i vremenskim specifičnostima Tromeđe. Renesansno-barokna kartografska tradicija dekorativnosti i tržišni zakoni potražnje uzeli su danak vjerodostojnosti zemljovida, ali u njima ne smijemo tražiti uzrok ranonovovjekovnom načinu percepcije prostora. Realnost graničnih sukoba, pomicanja granica i opće nesigurnosti sigurno je pogodovala nepoznavanju terena.

Spomenuti zemljovidi pružaju osim fizičkog inventara mnoštvo društvenih sadržaja koji su na kraju ovog rada navedeni samo kao pokazatelj mogućih daljnjih multidisciplinarnih istraživanja istih izvora. No, metodološki pristup komparativne analize odnosno “širokokutnog zahvata” u te probleme nužno bi zahtijevao daleko opsežnije istraživanje od provedenog.

¹⁴ U konkretnom slučaju izrazito je zanimljiv orohidrografski toponimijski sklop, koji opet nosi obilježja pojedinih tradicija, uvažavanja geografskih i kartografskih autoriteta, humanističkih i renesansnih antičkih uzora i objektivnog nepoznavanja krajolika zbog nesigurnosti pograničnih prostora.

Popis signatura izabranih zemljovida:

Zemljovid broj 1 - JAN JANSSONIUS - IADERA, SICVM et AENONA Vulgo ZARA, SEBENICO et NONA cum Insulis adjacentibus, in Parte DALMATIAE Boreali

ZN-Z-XVII-JAN-1620?a

Zemljovid broj 2 - GIACOMO CANTELLI DA VIGNOLA - DALMATIA ISTRIA BOSNIA SERVIA CROATIA e PARTE DI SCHIAVONIA

ZN-Z-XVII- CAN-1684a

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str. 67)

Zemljovid broj 3 - GIACOMO CANTELLI DA VIGNOLA - PARTE DELLA SCHIAVONIA, OVERO SLAVONIA, AGGIVNTAVI LA CONTEA DI CILLEA, E WINDISCH MARK abitate da Popoli Slauini, Slaui ZN-Z-XVII-CAN-1690

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str. 41)

Zemljovid broj 4 - PIERRE DU VAL - Les Confins des Chrestiens et des Turcs en Terre Ferme. C'est a dire. LA HONGRIE, L'ESCLAVONIE, LA CROATIE et LA DALMATIE

ZN-Z-XVII- DUV-1663

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str. 56)

Zemljovid broj 5 - MATTHAEUS MERIAN - Tafel der Sttte und Herschafften ZARA und SEBENICO in DALMATIA gelegen, allwo die Venediger dem Trckhen unterschiedliche veste rther abgenommen im Jahr 1646. und 47.

ZN-Z-XVII- MRN-1647

Zemljovid broj 6 - NICOLAS SANSON – HONGRIE, TRANSILVANIE, E SCLAVONIE, CROACIE, BOSNIE, DALMACIE &c. ...

ZN-Z-XVII-SAN-1665a

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str.75)

Zemljovid broj 7 - GUILLAUME DE L' ISLE – CARTE PARTICULIERE DE LA HONGRIE DE LA TRANSILVANIE DE LA CROATIE ET DE LA SCLAVONIE

ZN-Z-XVIII-LIS-1717a

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str.88)

Zemljovid broj 8 - FRANZ JOHANN JOSEPH VON REILLY – SPECIAL=KARTE VON DEM OSTREICHISCHEN U OSMANISCHEN KOENIGREICHE KROATIEN. Nro 2

ZN-Z-XVIII-REI-1791 -1

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str.102)

Zemljovid broj 9 - FRANZ JOHANN JOSEPH VON REILLY – KARTE von dem KOENIGREICHE KROATIEN

ZN-Z-XVIII-REI-1792-1

Zemljovid broj 10 - CARL SCHTZ – NEUESTE KARTE DER KOENIGREICHE BOSNIEN SERVIEN CROATIEN UND SLAVONIEN Samt den angraenzenden Provinzen TEMESWAR, DALMATIEN, HERZEGOWINA, RAGUSA, STEYERMARK, KAERNTHEN, KRAIN, FRIAUL, GRADISKA, UND

ISTRIEN, einem grosen Theil von UNGARN, SIEBENBRGEN, MOLDAU, WALACHEI, BULGARIEN, ALBANIEN, MACEDONIEN und einem Stck des KIRCHENSTAATS und K.reichs NEAPEL

ZN-Z-XVIII-SCH-1788

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str.107)

Zemljovid broj 11 - KARL JOSEPH KIPFERLING – Charte von KROATIEN enthaltend die Agramer, Warasdiner und Kreutzer Gespannschaft, nebst dem Karlstädter und Warasdiner Generalat, dem Bannal und dem Seebezirk; Carte de la CROATIE / Nach den besten Handzeichnungen und andern zuverlässigen Hilfsmitteln neu entworfen und gezeichnet von Karl Joseph Kipferling; Gestochen von Franz Thade Miller; Im Verlage des Kunst und Industrie Comptoirs.

ZN-Z-XIX-KIP-1803-2b

(vidi: *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća*, 1993., str.125)

Literatura:

1. Crkvenčić, B.-Malić, A; *Agrarna geografija*, Zagreb, 1988.
2. Čanković, D. "Prilog poznavanju kartografske građe naših krajeva 16-18. st. koja se nalazi u Zbirci geografskih karata Nacionalne i Sveučilišne Biblioteke u Zagrebu" iz *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. Zagreb, 1987, 25-36.
3. Harvey. P. D *The History of Topographical Maps*. London, 1980.
4. Herak, M. *Geologija*. Zagreb, 1990.
5. Kovačević, E. *Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama karlovačkog mira*. Sarajevo, 1793.
6. Kozličić, M. *Kartografski spomenici Hrvatskoga Jadrana*. Zagreb, 1995.
7. Kruhek, M. "Granice Kraljevine Hrvatske u međunarodnim državnim ugovorima (Od mira na Žitvi 1606. do Svištovskog ugovora 1791.)" iz *Povijesni prilozi broj 10*. Zagreb, 1991, 39-77.
8. Kruhek, M. *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16 stoljeća*. Zagreb, 1995.
9. Kruhek, M. - Pavlović A. "Granice hrvatske republike u svjetlu karlovačkog (1669.) i požarevačkog (1718.) mira." iz *Croatia Christiana*. Knjiga 28. Zagreb, 1991, 105-137.
10. Laszowski, E. "Izvjestaji Ivana Pieronija o hrvatskim krajiškim gradovima i mjestima 1639." *Starine JAZU*. Knjiga 29. Zagreb, 1898.
11. Laszowski, E. "Važan rukopis Martina Stiera." iz *Vjesnik zemaljskog arkiva*. Br. 10. Zagreb, 1908, 197-202.
12. Lovrić, P. *Opća kartografija*. Zagreb, 1988.
13. Lučić, J. "Prilog pitanju historijske geografije." iz *Historijski zbornik*. Knjiga 29-30. Zagreb, 1977, 61-75.
14. Magocsi P. R. *Historical Atlas of East and Central Europe*. Seattle, 1984.
15. Marković, M. *Descriptio Croatiae*. Zagreb, 1993.
- 16.

- Marković, M. "Kartografska zbirka Arhiva Hrvatske u Zagrebu." iz Arhivski vjesnik. Svezak VII-VIII. Zagreb, 1965, 373-387.
17. Marković, M. "Pregled upoznavanju Dinarskog gorja; I dio. Od najstarijih vremena do 1878." iz Geografski pregled. Knjiga 10. Zagreb, 1966, 13-25.
 18. Meyer A. H. – Strietelmeier J. H. Geography in World Society. A Conceptual Approach. Philadelphia, 1963.
 19. Muzej za umjetnost i obrt. Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. stoljeća do 20. stoljeća. Katalog Muzeja za Umjetnost i Obrt prigodom izložbe u Zagrebu od 22. XII. 1992. do 14. II. 1993. Zagreb, 1993.
 20. Pandžić, A. Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske. Zagreb, 1988.
 21. Pandžić, A. Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske. Zagreb, 1987.
 22. Rogić, V. Geografski koncept regije. iz Geografski glasnik. Br. XXV. Zagreb, 1963.
 23. Roglić, J. Osnove kartografije-Uvod u geografsko poznavanje. Zagreb, 1967.
 24. Roksandić, D. Vojna Hrvatska -La Cratie militaire (1809.-1813). Zagreb, 1988.
 25. Stoye, J. Marsigli's Europe 1680-1730. New Haven, 1994.
 26. Sugar, P. F. Historical Atlas of East Central Europe. Seattle, 1993.
 27. Sančević, Z. "Povijesne granice Hrvatske i Bosne prema kartografima od 16. do 19. stoljeća." iz Hrvatska Revija. God. XLI. Svezak 1-2. Zagreb, 1991, 17.-46.
 28. Šarić, M. "Društveni odnosi i previranja u Sandžaku Lika-Krka u 16. i početkom 17. stoljeća." iz Drago Roksandić. Diplomaska radionica 1 prof. Drage Roksandića. Zagreb, 1999, 67-130.
 29. Valentić, M. "Temeljne značajke povijesti Vojne krajine." iz Povijesni prilozi. Broj 10. Zagreb, 1991, 3-35.
 30. Valčić, V. "Granice Ninske županije." iz Radovi JAZU. Knjiga 288. Zagreb, 1952, 95-112.

Summary

Early-modern Cartographic Interpretations of Triplex Confinium. According to the Novak Map Collection.

The paper elaborates some problems of the historical geography, namely cartography, of the broader area of the Triplex Confinium. Concretely, it analyses the presentation of geographical elements such as hydrography, relief, vegetation and geology, in the cartographic sources produced between 17th and 19th century and selected from the private map collection of Drago Novak. These chronological modifications of specific geographical appearances and varieties of land presentations are briefly treated on the basis of 11 maps.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X